

Bijdrage aan “NL in Ideeën” van SciencePalooza

Pascals Weddenschap

Jan-Willem Romeijn, hoogleraar wetenschapsfilosofie te Groningen, en beroepshalve gefascineerd door kansspelen, onzekerheid, en geluk.

Ergens tijdens een ruzie in een zeventiende-eeuws casino moet Antoine Gombaud, die zichzelf de *Chevalier de Meré* noemde, tegen het probleem zijn aangelopen. Hoe de inzet te verdelen wanneer spelers voortijdig willen stoppen met een kansspel? Wat als men bijvoorbeeld overeenkomt om een *best-of-five* te spelen en wil staken bij de stand 2-0? Als je voor staat, mag je dan een groter deel van de inzet hebben? En hoeveel groter dan precies?

Het is heel toepasselijk dat het verhaal over een van de meest invloedrijke ideeën van de moderne tijd in een casino begint. Het verhaal zal er straks ook eindigen, om precies te zijn bij het casino aan het Beursplein. Het ermee verbonden idee – in dit geval niet zozeer een uitvinding of vondst maar een invloedrijk denkbeeld – is dat van de mens als gokker en marktdeelnemer. Dat mensbeeld is een van de drijvende krachten achter de inrichting van Nederland en Europa, en dat mensbeeld gaat vooraf aan de visie op politiek en economie die op dit moment dominant is.

Om tot dit mensbeeld te geraken, volgen we eerst het probleem van de ridder de Meré naar de werktafels van twee briljante geleerden, Blaise Pascal en Pierre de Fermat. Beide werden door de kwestie zo ingenomen dat zij er een briefwisseling aan wijdden, om uiteindelijk tot de ontwikkeling van de moderne kansrekening te komen. Even later zou Christiaan Huygens, op bezoek in Parijs, het eerste traktaatje schrijven over “rekeningh in spelen van geluk”. Een wiskundige theorie over dobbelen en kaarten was geboren.

Het idee kwam tot volle wasdom toen Pascal dezelfde wiskunde begon in te zetten voor een ander doel. Niet de kansen in een dobbelspel, maar de onzekerheden in onze overtuigingen en over ons eigen leven werden door hem op deze manier beschreven. Pascal had het frivole leven de rug toegekeerd en zich volledig gericht op een verdediging van het geloof in God. Inderdaad, zo redeneerde hij, we weten niet zeker dat God bestaat. Maar stel dat we die bewering nu enige waarschijnlijkheid geven. En stel dat we onze eigen levenswandel als een soort weddenschap beschouwen. Dan kunnen we, aldus Pascal, met een eenvoudige rekensom bepalen of we al dan niet bereid moeten zijn om in te zetten op een zedig leven, met als mogelijke uitkomsten het eeuwige leven in Gods goedertierenheid, een minder aangenaam verpozen in vagevuur of hel, of het ontbreken van elke ervaring na de dood. Conclusie: altijd doen, dat zedige leven, hoe klein de waarschijnlijkheid dat God bestaat, ook is.

Het gaat hier niet om de theologische implicaties van Pascals weddenschap. Veel belangrijker is dat Pascal de wikkende en wegende mens voorstelt met behulp van wiskundige waarschijnlijkheden, breuken dus, getallen tussen nul en een. Daarmee legde hij de basis voor filosofische, psychologische, sociologische en economische modellen van menselijk keuzegedrag. De mens als een berekenbaar en rationeel wezen, als een soort rekenmachine en nutsmaximalisator.

Maar waarom is dit idee juist voor ons zo belangrijk, en waarom juist nu? Het heeft al meer dan 350 jaar mogen schitteren in een keur aan wetenschappelijke disciplines, van

de statistiek tot aan de staatsinrichting. Waarom is het voor ons actueel? Het antwoord hierop voert ons naar een fundamentele kritiek op het huidige maatschappelijke debat en op de stellingen die daarin worden betrokken: pover, fantasieloos, behoudend.

Sla een krant open, volg het politieke commentaar, kijk naar een praatprogramma, en het lijkt alsof er nog maar een mensbeeld over is: mensen proberen uit beperkte middelen maximaal persoonlijk gewin te halen. Zij maken deel uit van diverse markten. Vervoer, medische zorg, huisvesting en “cultuurconsumptie” zijn ingericht volgens het principe dat individuen gemiddeld genomen een doordachte afweging maken van de kansen op mogelijke uitkomsten van hun acties, om daarna die uitkomsten te waarderen en dan – als door het maken van sommetjes – te komen tot een beslissing. Het grondpatroon van deze optimaliserende mens is precies hetzelfde als dat van de weddende twijfelaar, zoals die door Pascal werd bedacht. Onze wereld heeft zelfs door Pascals idee vorm gekregen. De aandelenbeurs, het eerder genoemde “casino aan het Beursplein”, vormt van deze wereld het stralende middelpunt.

Let op: in de wetenschappen is het besef dat dit model van de mens niet goed op het gedrag aansluit, allang doorgedrongen. Logici, gedragseconomen en beslispsychologen weten heel goed op welke manieren marktdeelnemers afwijken van wat volgens de rekensommen het verstandigst is. Dat heeft geleid tot creatieve aanpassingen in de periferie van het idee – het werk van Nobelprijswinnaar Kahneman is daarvan een mooi voorbeeld – maar zeker niet tot een radicale afwijzing ervan. Met de ontwikkeling van perifere aanpassingen kon het centrale idee juist recht overeind blijven. Dat is dan meteen een mooi voorbeeld van hoe wetenschap in de kern een dogmatisch karakter heeft. Beleidsmakers en politici lijken ook hierin de wetenschappelijke trend te volgen.

De economische en maatschappelijke uitdagingen waarvoor wij ons nu gesteld zien, vragen om een grondige herziening van het beleid en dus ook van het mensbeeld dat eraan ten grondslag ligt. Bovendien is dat, gezien de barsten die het idee in de wetenschappen vertoont, een natuurlijke volgende stap. Als de wijsbegeerte en de wetenschappen indicatief zijn, dan kunnen we radicale afwijkingen op het gegeven schema verwachten: een herwaardering van het collectief ten opzichte van het individu, een herziening van hoe waarderingen en onzekerheden het beste begrepen kunnen worden, en een heroriëntatie op wat ze precies zijn.

Zulke veranderingen zijn van harte welkom. Eigenlijk getuigt het van een armoedig intellectueel klimaat dat er zo weinig in beweging is, dat er zo weinig dat bedacht wordt. De oorverdovende stilte waarmee bijvoorbeeld de *Occupy*-beweging antwoordde op de vraag wat precies de doelstellingen waren, is niet alleen het gevolg van de terechte weigering onder de bezetters om zich met ronkende slogans, bestuurlijke hiërarchie en verbaal machtsvertoon in te laten. Het is ook gevolg van het feit dat de woorden ontbraken, dat de zinnen er niet waren. Men had gewoon geen idee.

Inderdaad, een gemiste kans. Het brengt ons bij het beste idee voor de komende decennia. Verander het mensbeeld, verzin iets nieuws!